

SİMRG'UN
GÖLGESİNDE
İRAN
-BİR GEZİ REHBERİ-

SERDAR GÜNDOĞDU

[X](#) [@](#) [f](#) / otukennesriyat

YAYIN NU: 2223
KÜLTÜR SERİSİ: 1174

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-841-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Düzeltili: Ebru Özden

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: [0212] 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Serdar Gündoğdu: 1986 yılında Iğdır'ın Aralık ilçesinde doğdu. Melekli Kasabası Atatürk İlkokulunda, Melekli 100. Yıl Ortaokulunda ve Iğdır Lisesinde okudu. 2005 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2009 yılında mezun oldu. 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Tezsiz Yüksek Lisansını tamamladı. 2013 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı “Ebu Dülef'in İran Seyahatnamesinin Tercümesi” isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. Hâlihazırda Iğdır Üniversitesinde doktora çalışmalarına devam ederken, 6 yıldan beridir tur organizatörlüğü de yapmaktadır.

Yayımlanan Çeviri Eserleri:

Ebu Dülef, *İran Seyahatnamesi*, çev. Serdar Gündoğdu, Kronik Kitap, 2017.

Muhsin Behrâmnejâd, *Karakoyunlular-Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Kronik Kitap, 2019.

Sadık Hidayet, *Kör Baykuş*, çev. Serdar Gündoğdu, Ötüken Neşriyat, 2020.

Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmud Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ'da Fâtımiler ve İran İsmailîleri*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Selenge Yayınları, 2022.

Muhammed Rıza Afîyet, *İran Meşrutiyet Tarihi ve Tebriz Harekâtı -İran Meşrutiyet Kahramanı Settar Han-*, çev. Serdar Gündoğdu-Hasan Bedel, Selenge Yayınları, 2023.

İÇİNDEKİLER

<i>İran'da Günler, Aylar ve Önemli Tarihler</i>	14
<i>Önemli Günler</i>	15
<i>İran UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi</i>	17
ÖN SÖZ.....	19
FİZİKİ YAPISI.....	21
BEŞERÎ YAPISI.....	22
İRAN TARİHİNE GENEL BAKIŞ.....	24
Elam-Med ve Ahamenişler Devri.....	24
Selevkoslar ve Partlar.....	26
Sasaniler Dönemi.....	28
İslam'ın İlk Devirlerinde İran	30
Büyük Selçuklular Devrinde İran.....	37
Harzemşahlar ve Moğollar.....	39
Safeviler Devleti.....	42
Afşarlar-Zendler.....	46
Kaçarlar.....	48
Pehleviler	51
İran İslam Cumhuriyeti'nin Kurulması (1979)	53
İRAN ŞEHİRLERİ VE GEZİLECEK YERLER	57
TEBRİZ.....	59
Şairler Mezarlığı (Makberat'uş-Şuara).....	60
Göy Mescit.....	63
Kapalı Çarşı	64
Tebriz Kalesi	67
El Gölü.....	67
Azerbaycan Müzesi	68
Emir Nizam Evi/Kaçar Müzesi	69
Kendovan Köyü.....	70
ERDEBİL.....	77
Erdebil/Safeviyye Tekkesi	78
Sereyn Kasabası	80

Sultaniye.....	83
HEMEDAN.....	87
Al-i Sadr Mağarası	88
İbn Sina Türbesi.....	88
Baba Tahir Uryan	91
Ehl-i Haklar	92
Kümbed-i Aleviyan	96
Gencname Yazıtları	96
Nakş-ı Cihan Meydanı	101
Şah Camii/İmam Camii	102
Şeyh Lütfullah Camii	103
Al-i Kapu Sarayı	104
İsfahan Kapalı Çarşı ve Kayseriye Kapısı	105
Çehel Sütun/Kırk Sütunlu Saray	106
İsfahan Ulu Cami	107
Nizamülmülk'ün Mezarı	108
Vank Kilisesi	110
İsfahan Köprüleri	111
Siosepol/Otuz Üç Gözlü Köprü	111
Hacu Köprüsü	112
Çubi Köprüsü	112
ŞİRAZ.....	120
Persepolis/Taht-ı Cemşid	121
Kur'an Kapısı	125
Hafız Şirazi'nin Türbesi	126
Sa'di-i Şirazi'nin Türbesi	128
Nasirü'l-Mülk/Pembe Cami.....	129
Kerim Han Zendi ve Vekil Kompleksi	130
Kerim Han Kalesi	130
Vekil Cami	131
Vekil Hamamı	131
Vekil Çarşısı	132
Şah Çerağ Türbesi	132
İrem Bağı	132
Nakş-ı Rüstem	133
Pasargad	135
YEZD.....	146
Emir Çakmak Kompleksi	148
Yezd Cuma Camii	149

Zerdüşt Ateşgâhı	149
Sessizlik Kuleleri/Dekhme	152
Devletabad Bahçesi	154
Çek Çek	154
KAŞAN	160
Fin Bahçesi	161
Tarihî Kaşan Evleri	163
Tabatabaî Evi	163
Burucerdî Evi	164
Abbasi Evi	164
Sultan Emir Ahmed Hamamı	164
Ağa Bozorg Camii.....	165
Kaşan Kapalı Çarşı	165
KUM	169
Hz. Fatıma Masume Türbesi	170
TAHRAN	172
Gülistan Sarayı	175
Saadabad Sarayı	177
Niavaran Sarayı.....	178
Mücevher Müzesi.....	179
Azadi Kulesi ve Meydanı.....	180
KADİM DÜNYANIN MERKEZİ: REY ŞEHRİ	183
KAZVİN	186
Saad el-Sultane Kervansarayı.....	187
Nebi Camii.....	188
Kazvin Ulu Cami.....	188
Kantor Kilisesi	189
Harakan İkiz Kümbetler	189
Çehel Sütun Sarayı	189
Alamut Kalesi ve Hasan Sabbah	190
MEŞHED	198
İmam Rıza (a.s.) Türbesi	199
Nadir Şah Afşar Türbesi	204
Firdevsi ve <i>Şehname</i>	205
İmam Muhammed Gazzali'nin Türbesi	207
NIŞABUR	211
Ömer Hayyam	212
Feridüddin Attar Nişaburî	214

İran Fiziki Haritası

İnan Siyasi Haritası/İnan Eyaletleri Haritası

İran'da Günler, Aylar ve Önemli Tarihler

21 Mart-20 Nisan	Ferverdin	31	Nevruz (Yeni Yıl)
21 Nisan-21 Mayıs	Ordibeheşt	31	
22 Mayıs-21 Haziran	Hordad	31	
22 Haziran-22 Temmuz	Tir	31	Yaz Başlangıcı
23 Temmuz-22 Ağustos	Mordad	31	
23 Ağustos-22 Eylül	Şehriver	31	
23 Eylül-22 Ekim	Mehr	30	Sonbahar Başlangıcı
23 Ekim-22 Kasım	Aban	30	
23 Kasım-21 Aralık	Azer	30	
21 Aralık-20 Ocak	Dey	30	Kış Başlangıcı
21 Ocak-19 Şubat	Behman	30	
20 Şubat-20 Mart	İsfend	29 ya da 30	

	Farsça Günler	Türkçe Günler
1	Şenbe - Gün	Cumartesi
2	Yekşenbe - Birinci Gün	Pazar
3	Doşenbe - İkinci Gün	Pazartesi
4	Seşenbe - Üçüncü Gün	Salı
5	Çeharşenbe - Dördüncü Gün	Çarşamba
6	Pencşenbe - Beşinci Gün	Perşembe
7	Cuma	Cuma

Önemli Günler

20 Mart	1 Ferverdin	Nevruz / Yeni Yıl Başlangıcı
31 Mart	12 Ferverdin	İran İslam Cumhuriyeti Günü
1 Nisan	13 Ferverdin	Sizdehbeder / Tabiat Günü
7 Nisan	19 Ferverdin	Sadık Hidayet'in Ölüm Yıldönümü
13 Nisan	25 Ferverdin	Ferudüddin Attar'ı Anma Günü
20 Nisan	1 Ordibeheş	Saadi Şirazi'yi Anma Günü
9 Mayıs	20 Odibeheşt	Kızlar Günü
14 Mayıs	25 Ordibeheşt	Firdevsi'yi Anma Günü
17 Mayıs	28 Ordibeheşt	Ömer Hayyam'ı Anma Günü
19 Mayıs	30 Ordibeheşt	İran'ı Gezme ve Tanıma Günü
3 Haziran	14 Hordad	İmam Ruhullah Humeyni'nin Vefat Günü
4 Haziran	15 Hordad	Şah'a Karşı Kıyam Günü
10 Haziran	21 Hordad	Dünya El Sanatları Günü
11 Haziran	22 Hordad	Dünya Toplum Günü
18 Haziran	29 Hordad	Ali Şeriatî'yi Anma Günü
17 Ağustos	27 Mordad	Mimar Kemal'ül / Mülk Anma Günü
22 Ağustos	1 Şehriver	İbn Sina Anma Günü ve Doktorlar Günü
3 Eylül	13 Şehriver	Ebu Reyhan Biruni'yi Anma Günü
17 Eylül	27 Şehriver	Üstad Şehriyar'ı Anma Günü / Fars Şiiri ve Edebiyatı Günü
27 Eylül	6 Mehr	Dünya Turizm Günü
29 Eylül	8 Mehr	Mevlana'yı Anma Günü
5 Ekim	14 Mehr	Dünya Öğretmenler Günü
6 Ekim	15 Mehr	Sohrap Sepehri Doğum Günü

11 Ekim	20 Mehr	Hafız Şirazi'yi Anma Günü
28 Ekim	7 Aban	II. Kuruş (Cryus) Günü
15 Kasım	25 Aban	Meşrutiyet Kahramanı Settar Han'ın Vefat Yıldönümü
29 Kasım	9 Azer	Filistin Halkıyla Dayanışma Günü
6 Aralık	16 Azer	Üniversite Öğrencileri Günü
20 Aralık	30 Azer	Şeb-i Yelda (En Uzun Gece)
24 Ocak	5 Behman	Nursa Bayramı (Antik İranlılar Şeytani gücü yenmek ve sağlıklı bir zihne kavuşmak için kutlardı)
27 Ocak	8 behman	Dünya Holokost Kurbanları Günü
31 Ocak	12 Behman	İmam Humeyni'nin Sürgünden İran'a Dönüşü
10 Şubat	22 Behman	İran İslam İnkılabının Zaferi
17 Şubat	29 Behman	Aşk Günü
21 Şubat	3 İsfend	Dünya Ana Dil Günü
23 Şubat	5 İsfend	Hace Nasırüddin Tusi Anma Günü
5 Mart	15 İsfend	Ağaç Dikme Günü
15 Mart	25 İsfend	Şahname'nin Tamamlanması / Pervin Etesami'nin Doğum Günü
19 Mart	29 İsfend	İran Petrollerinin Millileştirilme Günü
20 Mart	30 İsfend	Dünya Mutluluk Günü

Not: Dinî bayramlar hicri takvime göre kutlandığından ve tarihleri değişkenlik gösterdiğinden, İran'daki önemli günler içerisine alınmamıştır.

İran UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi

1	Aziz Tadeos Manastırı	Maku
2	Aziz Stepanos Manastırı	Culfa
3	Dzordzor Şapeli	Maku
4	Çupan Şapeli	Culfa
5	Azize Astvatsatsin Kilisesi	Culfa
6	Bem Kalesi	Bem
7	Bisütun Yazıtı	Hemedan
8	Çoğa Zenbil	Susa-Huzistan
9	Maymand	Babek-Kirman
10	Gülistan Sarayı	Tahran
11	Kabus Anıtı	Günbedkavus
12	İsfahan Ulu Cami	İsfahan
13	Nakş-ı Cihan Meydanı	İsfahan
14	Pasargad	Şiraz
15	Persepolis	Şiraz
16	İran Bahçeleri (Fin-İrem-Şazda-Devletabad-Ekberiyeye)	
17	Şehr-i Suhta (Yanmış Şehir)	Sistan ve Belucistan
18	Şeyh Safiyüddin Erdebili Türbesi ve Erdebil Tekkesi	Erdebil
19	Olcaytu Türbesi	Sultaniye-Zencan
20	Şuşter Tarihi Su Sistemi	Şuşter
21	Tebriiz Kapalı Çarşısı	Tebriiz
22	Taht-ı Süleyman	Urmiye
23	İran Kerhizleri (Feridunkenar-Balade-Zarç-Güherriz-Ekberabad)	
24	Tarihî Yezd Şehri	Yezd
25	Fars Bölgesi Sasani Arkeolojik Peyzaj Alanı	Fars
26	Trans-İran Demiryolu (Bender İmam Humeyni-Bender Türkmen)	Tahran
27	Uramanat Kültürel Peyzaj Alanı	Kirmanşah
28	Lut Çölü	Kirman
29	Hazar Kıyısı Ormanları (Hyrkania Ormanı)	Gilan-Mazenderan

ÖN SÖZ

“Bilgisiz seyyah, kanatsız kuşa benzer.”

Sadi Şirazi

Tarih, insanoğlunun asla bağıını koparamadığı, ondan bağımsız bir hayatı tahayyül edemediği, kişisel tarihinden başlayarak insanoğlunun ilk temsilcilerine kadar geçen süre ve mekân bütünlüğünü aradığı bir ilim olarak her zaman hayatımızda yer edinmiştir. Coğrafya, insanın geçmişine dair duyduğu bu merak arzusunu yerinde görme yoluyla doyuran ve “anda” yaşama hissini veren bir ilimdir. Seyahat ise insanoğlunun varlığından beri bilinçli ya da bilinçsiz şekilde, bu iki ilimle birlikte var olmaya başlamış, günümüze kadar insanoğlunun bıkmadan, usanmadan ve sürekli geliştirerek devam ettirdiği bir meşgale olarak hayatımızda var olmuştur.

Seyahatler, Orta Çağlardan beri sistemli şekilde ilmî, dinî, ticari, siyasi ve askerî amaçlarla yapılmıştır. Kimliği ve etnik mensubiyeti ne olursa olsun seyyahlar tarafından birçok farklı dilde seyahatnameler bizlere miras bırakılmıştır. Yüksek lisans tezimin, bir Orta Çağ seyyahı olan Ebu Dülef Mis’ar b. Mühelhil’in *İran Seyahatnamesi*’nin tercümesi olması da sanırım ruhumda derin etkiler bıraktı.

Modern dönem gezginleri, yüksek teknoloji ve ulaşım araçlarının da sağladığı olanaklarla yeni coğrafyalar keşfetmek, farklı kültürleri tanımak, yeryüzündeki güzellikleri fotoğraf veya video yoluyla insanlara göstermek gibi amaçlar taşımaktadırlar. Bunun dışında bazı seyyahlar ise kendini bulmak, ruhsal yolculuklarına imkân yaratmak ya da Goethe’nin, “İnsan bir yere varmak için değil, seyahat etmek için seyahat eder,” sözündeki gibi gezme arzusunun tadını yaşamak için gezerler. Ben ve benim gibileri ise gezme arzusunun verdiği hazzı başka insanlar için yazarak, yola çıkacaklara yardımcı

olma umuduyla anlatarak, tarih boyunca sürekli ilerleme hâlinde olan seyahat kültürüne katkı sağlamak amacıyla gezeler.

Seyahati güzelleştiren şeyler bana göre bilgi ve mekândır. Bu sebeple kitaba Sadi Şirazî'nin "Bilgisiz seyyah, kanatsız kuşa benzer," sözü ile başlamak istedim zaten! Ben çıktığım bu yol hikâyesinde, 15 yıldır gezdiğim İran coğrafyasını gezmek, keşfetmek, anlamak, Anadolu coğrafyasından Horasan topraklarına kadar devam eden geniş İran coğrafyasında atalarının izini sürmek ve tarih bilincini tazelemek isteyen kâşifler ve tarih tutkunlarına yardımcı olmayı hedefledim.

Yüzyıllardır sınırlarımız değişmeden "onunla ama onsuz" yaşadığımız, sınır komşuluğumuzun ötesinde bin yılı aşkın süredir devam eden tarih, kültür, edebiyat, musiki ve siyasi paydaşlığımız olan İran'ın daha iyi anlaşılmasını istiyorum. İslamiyet öncesi dönemlerden başlayarak Firdevsî'nin *Şehnamesi*'ne konu olmuş, öyküleri, hikâyeleri, şiirleri süslemiş, mücadeleleriyle birbirini tahkim etmiş, Türk-Fars kültür hazinesinin beşiği olan İran coğrafyasının tanınmasının belki de Anadolu coğrafyasında mukim olan bizler için daha elzem olduğunu anlatmak istiyorum.

İran coğrafyası denilince aklıma gelen ilk şey, "bize çok yakın ama bir o kadar da uzak" olmasıdır. Yaklaşık 15 yıldır aralıklarla yaptığım İran seyahatlerimde ve o coğrafyaya özgü çalışmalarımında karşılaştığım en önemli sorun hep "ön yargı" oldu. Bunun asıl sebebi ise bilmemek!

Tus'a, Nişabur'a, Rey'e, İsfahan'a, Şiraz'a, Yezd'e, Hemedan'a, Kazvin'e, Erdebil'e ve Tebriz'e hâkim olmuş Büyük Selçukluları, Akkoyunluları, Karakoyunluları, Safevileri, Afşarları ve Kaçarları kuran veya yöneten Tuğrul ve Çağrı Beyleri, Sultan Alparslan'ı, Sultan Melikşah'ı, Uzun Hasan'ı, Cihanşah'ı, Şah İsmail'i ve Nadir Şah'ı tanımazsak, bilmezsek, ayak bastıkları toprakları adımlamazsak, nefes aldıkları iklimi solumazsak ön yargılarımızdan kurtulamayacağımızı düşünüyorum!

İşte, benim yol hikâyemin amacı da budur!

Bu eserin yazılmasında ve yayımlanmasında emeği geçen başta ailem olmak üzere tüm dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Serdar Gündoğdu
İğdir-2024

FİZİKİ YAPISI

İran, 1,648,195 kilometrekarelik yüz ölçümü ile dünyanın en büyük on yedinci ülkesidir. İran'ın sahip olduğu coğrafya, dağlık bölgelerinin yanı sıra çölleri ve Hazar Denizi kıyısında bulunan ormanlık bölgeleri ile çeşitlilik arz etmektedir. Daha genel bir ifade kullanacak olursak, yüksek ve soğuk alanlar ile alçak ve sıcak alanlar olmak üzere iki temel kısma ayrılmaktadır. Yerleşim birimleri ise bu iki alanın arasında yer alan, daha yaşanılabilir bölgelerde şekillenmiştir.

İran coğrafyasının sıcak alanlarını, ülkenin güneydoğusunda bulunan Lut Çölü ve bu çölün daha kuzeyinde bulunan Kevir Çölü oluşturmaktadır. Yüksek alanlarını, kuzeyde Hazar Denizi kıyısı boyunca dizilen Elburz Dağ silsilesi, ülkenin batısından güneyine doğru uzanan Zağnos Dağları, doğuda ise Kopet ve Horasan Dağları oluşturur. Bu dağ silsilelerinin yanı sıra Demavend Dağı (5610 m), Alemkuh (4850 m) ve Zerdkuh (4547 m), sırasıyla en yüksek doruklardır.

Dünyanın en dağlık ülkelerinden biri olmasından dolayı ciddi bir deprem alanı olan İran platosunda Demavend Dağı ve Sebelan Dağı sönmüş volkanlardır.

Ülkenin güney kısmı çok az yağış aldığından ve bazen elli dereceyi bulan sıcaklardan dolayı kurak iklime sahipken kuzey ve batı kesimleri daha fazla yağmurlu olduğundan, nemli bir iklime sahiptir.

Kendine özgü ve zengin bir iklim yapısı bulunan İran topraklarının yaklaşık olarak %67'si okyanus veya denizlere ulaşamayan kapalı havza konumundadır. Bunun yanı sıra ülke topraklarının yaklaşık olarak %11'ini de ormanlık alanlar oluşturur ki bu ormanların neredeyse tamamına yakını ülkenin kuzeyinde Erdebil, Gilan ve Mazenderan bölgesindedir.

BEŞERÎ YAPISI

Dünya genelinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan hızlı nüfus artışı İran coğrafyasında da kendini hissettirmiştir. Nitekim 1956 yılında ülke nüfusu 18,9 milyon iken bu sayı 1998 yılında 61,8 milyon ve 2023 yılında ise yaklaşık 88 milyon civarındadır. Bu nüfusun yaklaşık olarak %65'i ise ülkenin kuzey kesimi olan İsfahan ve daha yukarı kısımda yaşamaktadır.

Bu kadar geniş bir coğrafyaya ve bu kadar kalabalık nüfusa sahip olan ülke, doğal olarak çok fazla etnik kimlikten meydana gelmektedir. Ülkenin temel nüfus yapısını Türkler ve Farslar oluştururken Kürtler, Araplar, Afganlar, Lurlar, Beluciler ve Ermeniler gibi diğer etnik kimlikler de yaşamaktadır.

Ülkenin resmî dili olan Farsçanın yanı sıra en yaygın konuşulan dil Türkçedir.

Ülkenin ekonomisini oluşturan temel gelir kaynağını Mescid-i Süleyman bölgesinde bulunan petrol endüstrisi oluştururken tarım ve hayvancılık da en önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Her ne kadar son zamanlarda sayıları giderek azalsa da çoğunluğunu Kaşkay Türklerinin oluşturduğu göçebe topluluğu ile Moğolistan'dan sonra en fazla göçebe hayat tarzının yaşandığı ülkedir.

Petrol üretiminin yaklaşık olarak 3/1'ini ülke içerisinde tüketen İran, dünya petrol rezervinin yaklaşık olarak %11,6'sına sahiptir. Bunun yanı sıra dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervinin de sahibidir. Ayrıca Şarşeşm bölgesi dünyanın en zengin bakır madenlerine sahiptir.

İran-İrak Savaşı'na (1980-88) kadar petrol tesisleri genellikle Ahvaz bölgesi ve Basra ya da İranlıların deyimiyle Fars Körfezi kıyılarında bulunurken savaş sırasında ciddi tahribat yaşanmasından dolayı ülkenin iç kısımlarına taşınmıştır.

Ülkede genellikle kara yolu kullanımı yaygınken son zamanlarda hava yolu ve demir yolu da genişlemeye başlamıştır. Tüm bunların

yanı sıra bazı verileri de aktarmak, İran için bilgilerimizin şekillenmesinde yardımcı olacaktır.

Tarım sektörü genel olarak ülkenin kuzey ve batısında yaygınken ülke nüfusunun 4/1'i bu sektörde çalışmaktadır. Başlıca tarım ürünleri ise buğday, arpa, mısır gibi hububatlar, şeker pancarı, şeker kamışı, meyveler, narenciye, hurma, fıstık, pamuk ve soğandır.

Hazar Denizi'nden elde edilen havyar ile dünya pazarında önemli bir yer tutmaktadır.

İran İslam İnkılabı ile birlikte oluşturulan "Direniş Ekonomisi" adı verilen strateji ile ülke içerisinde üretim arttırılmaya çalışılmaktadır. Petrol, petrokimyasallar, otomobil, tekstil, çimento, çelik, gıda işleme ve mobilya önemli ekonomik üretimin başında gelmektedir. Bu üretimin merkez noktasını ise Tahran ve civarı ile Elburz, Yezd ve İsfahan hattı oluşturmaktadır.

Doğal kaynaklarından bazılarını yukarıda değindik ama genel olarak petrol, doğal gaz, çinko, bakır, demir, uranyum, kurşun, krom ve kömür en önemli yer altı kaynakları olarak bilinmektedir. Bu kaynaklardan dünyanın en büyük çinko, en büyük ikinci doğal gaz, bakır ve dünyanın en büyük dokuzuncu demir rezervine sahiptir.

Gayrisafi millî hasılanın (GSMH) yaklaşık olarak 367 milyar dolar olduğu ve ülkede kişi başına düşen GSMH'nin 4,251 dolar olduğu bilinmektedir. Bu ekonomik yapılanma içerisinde otuz banka ve beş kredi kurumu faaliyet göstermektedir.

İRAN TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Elam-Med ve Ahamenişler Devri

Bugün İranlı olarak nitelendirdiğimiz Fars kökenli insanlara ait ilk kayıtlara MÖ dokuzuncu yüzyılda Asur kaynaklarında rastlamaktayız. Hint-Avrupa kökenli Medlerin Urmiye Gölü'nün güneydoğusuna yerleştikleri, Perslerin ise bunlardan daha doğuda oturdukları bu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Persler daha sonrasında ise isimlerinden dolayı Fars denilen bölgeye yerleşmişlerdir.

Persleri hâkimiyetleri altına alan Medler, daha sonra Asurluları ortadan kaldırarak bugün Tahran olarak bilinen bölgeye kadar hâkim oldular. Geniş alana yayılan Medler, Mezopotamya kültürünün etkisinde kalarak MÖ 580-550 yıllarında yıkılarak tarih sahnesinden çekildiler.

Medlere tabi olarak varlıklarını sürdüren Ahameniler ya da Ahamenişler, II. Kyros (Büyük Cyros) döneminde güçlü bir imparatorluk hâline geldiler. Bazı kaynaklara göre Kyros'un babası olan I. Kambises, Med Kralı Astiages'in kızıyla evliydi. Yani bu durumda Kyros, Med kralının torunu olup kraliyet kökeninden gelmekteydi. Bu sebeple Yunan kaynakları Ahamenişleri Medlerin mirasçısı olarak kabul edip bunları da Med olarak isimlendirmiştir. İlk olarak bağlı oldukları Medlere karşı isyan hareketi başlatan Ahamenişler, Medlerin başkenti Ekbatana'yı hâkimiyetleri altına aldılar. Bu başarının devamında Anadolu'ya sefer düzenleyerek Lidyalıların başkenti Sardes'i, daha sonrasında Babil'i ele geçirerek o dönemde yurtlarından sürülen Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine izin verdiler. Babil'in ele geçirilmesinden dolayı II. Kyros, "Babil'in Kralı ve Ulusların Kralı" ünvanını kullanmıştır. Kyros'un oğlu Kambyses Mısır'dayken Gaumata/Hautmata adında bir rahibin hâkimiyeti ele geçirerek din adamı sıfatıyla hâkimiyetini tesis etme çabalarını gö-

İRAN ŞEHİRLERİ VE GEZİLECEK YERLER

TEBRİZ

Anadolu topraklarından İran topraklarına geçerken uğrayacağımız ilk en büyük şehir Tebriz'dir. Antik dönem kaynaklarında Gazaka, Arap ve Fars kaynaklarında Tibris, Moğollarda Tevris, Türklerde ise Tebriz diye isimlendirilen şehrin kökeni hakkında çok çeşitli görüşler vardır. Bazıları şehrin Asurlular döneminde, bazıları ise Büyük İskender'in komutanlarından ve aslen İran kökenli olan Atropates tarafından kurulduğuna inanmaktadırlar. Bilinen bir şey var ki kim tarafından kurulursa kurulsun, Abbasi Halifesi Harun Reşid'in eşi Zübeyde Hanım tarafından yeniden inşa edilerek mamur hâle getirilmiştir.

Sehend ve Eynalı Dağı'nın eteklerinde kurulan ve bir Anadolu şehri edasında olan Tebriz, son yıllardaki ekonomik gelişmelerin nüfusa etkisi sonucunda İran'ın en büyük beşinci şehri olmuştur. Tamamı Türklerden oluşan şehir tarih boyunca Selçuklular, İldenizliler, İlhanlılar, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri, Safeviler ve Kaçarların hâkimiyetleri döneminde de bölgenin en önemli merkezlerinden biri olmayı sürdürmüştür.

Anadolu'dan İran'a, Hindistan'a ve Orta Asya'ya giden yolların kesişme noktasında hem kültür hem ticaret hem de askerî bir şehir olan Tebriz, günümüzde ise Doğu Azerbaycan eyaletinin merkezi şehri konumundadır.

Deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık olarak 1400-1500 metre olan şehir, sert karasal iklime sahip olup yazları sıcak ve kurak, kışları ise sert geçmektedir.

Tebriz, volkanik bir bölgede kurulmasından dolayı tarih boyunca birçok deprem yaşamış ve bu depremler sonucunda birkaç defa yeniden kurulmak zorunda kalmıştır. Bu durum şehrin Erken Orta Çağ dönemine ait eserlerinin yok olmasına sebebiyet vermiştir. Ay-

Göy/Gök Mescit

Şairler Mezarlığı (Makberatu's-Şuara)

Şairler Mezarlığı (Makberatu's-Şuara)

ERDEBİL

Savalan Dağ silsilesinin üzerinde yer alan Erdebil şehri, erken Arap kaynaklarında Erdübîl, Fars kaynaklarında ise Erdevil olarak kaydedilmiştir. Deniz seviyesinden yaklaşık bin beş yüz metre yükseklikte olan şehir, Hazar Denizi kıyılarına ise sadece seksen-seksen beş kilometre uzaklıkta yer almaktadır.

Abbasi hâkimiyeti sürecinde Müslüman Araplara karşı direnen bölgenin simge isimlerinden birisi de Babek Hürremî olmuştur. Hürremîlik harekâtının da merkezi sayılan Babek Kalesi bölgeye yakındır.

Peki, Azerbaycan bölgesinde adını sıkça duyduğumuz Babek kimdir?

Babek Hürremî, İslam öncesinde İran'da ortaya çıkan Mazdek inancının İslami dönemde bazı farklı yorumlarla canlanması sonucu yeniden faaliyetlerine başlayan Hürremîlik harekâtının lideridir.

Abbasi veliâtları Me'mun ve Mutasım arasındaki hâkimiyet mücadelesi ve Abbasi topraklarında yaşanan çeşitli isyan hareketlerini fırsat bilen Babek, Abbasilere karşı 816 senesinde isyana kalkışmıştır (816-838). Babek'in etnik kimliği net olarak bilinmemekle birlikte hakkında efsanevi hikâyelerin çok fazla olmasından dolayı rivayetler de çeşitlenmektedir. Aslında Tebriz'in kuzeydoğusu denilebilecek bir konumda ve Keleyber şehrine yaklaşık beş on kilometrelik bir mesafede olan Bezz Kalesi, Çamhır Kalesi ya da Cavidan Kalesi olarak bilinen kaleyi kendisine üs olarak belirlemiştir. Hürremîlik harekâtı mensuplarının, Mazdek inancının devamı sayılabilecek bir inanca sahip oldukları anlaşılmaktadır. Babek el-Hürremî'nin aslında İslam karşıtı hareketi, daha sonra Arap karşıtı bir harekât olarak yansıtılmıştır. Nitekim isyan, Babek'in, Mutasım'a bağlı Türk komutan Afşin tarafından yakalanmasına kadar yaklaşık olarak yirmi iki yıl sürmüştür. Afşin tarafından yakalanan Babek,

Şah İsmail Heykeli, Erdebil

Şah İsmail'in Mezarı

Allah Allah Kümbeti, Safeviyye Tekkesi

SULTANIYE

Erdebil'de Safeviyye Tekkesi'ni ziyaret ettikten sonra, yolumuza, Zencan'a bağlı olan ve bir zamanlar İlhanlıların başkentliğini yapmış Sultaniye ile devam edeceğiz.

Sultaniye'ye giderken İran'ın kuzeyinden güneyine doğru Hazar Denizi kıyılarını İran Platosu ile ayıran Elburz Sıradağlarını aşarak ilerliyoruz. Sarp dağları geçerken yüzlerce yıl bu topraklarda at süren, yurt kuran atalarımızı yâd etmemek mümkün olmuyor. Sadece bu yollar değil, İran coğrafyasının her noktasında bu hissi yaşamak gün geçtikçe daha olağan hâle geliyor. Her durakta, her adımda ve her şehirde geçmiş devirlerin bakiyelerini şaşırarak yâd ediyoruz.

Sultaniye'ye doğru yol alırken düşünüyorum da İran coğrafyasını gezmeden, anlamaya çalışmadan ve özümsemeden gerçekten Anadolu tarihini anlamak çok da mümkün gözüküyor sanırım.

Bu hayaller, düşünceler arasında o kadar yolu katedip, Zencan-Kazvin yolundan sağa saparak yaklaşık on kilometre sonra Sultaniye ya da Olcaytu Kümbeti denilen firuze kubbeli yapıyı selamlamaya başlıyoruz.

İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın oğlu ve Gazan Han'ın kardeşi Muhammed Hudabende Olcaytu ile özdeşleşen Sultaniye kasabası...

İlhanlıların başkenti Tebriz iken Gazan Han döneminde Sultaniye şehrinin inşasına başlanmış, Olcaytu'nun tahta oturmasıyla beraber hız kazanmış ve daha sonrasında ise başkent ilan edilmiştir. Sultaniye ile birlikte Hemedan'ın ilerisine, Bisütun Dağı'nın hemen yanına Sultanabad Çemçimal adıyla bilinen başka bir şehir daha inşa edilmiştir.

Olcaytu'nun, ilk başlarda Ehl-i Sünnet inancına sahiplen daha sonrasında Şia inancına geçtiği bilinmektedir. Bu değişimin ise